

„ВИСОКО ПРИ ИЗВОРА“
от СВЕТОЗАР ИГОВ

Изд. „Български писател“, 1974, 200 с.

През десетилетието, изминало от ранните му прояви в литературния печат до неотдавна излязлата му първа книга, Светозар Игов се утвърди като един от най-активните представители на младото критическо поколение. „Високо при извора“ е дебют, който отразява неизбежните увлечения и недостатъци на всяко творческо начало, но свидетелствува и за характерните насоки на младата ни литературно-критическа мисъл, формирана в атмосферата на засилени след-априлски идейно-художествени търсения. Основно нейно качество е съзнанието за новите актуални задачи, които трябва да реши съвременната литературна наука. След преоценката на традицията в светлината на съвременната марксистическа естетика — един въпрос, решен в общи линии, след началното усвояване на богатия художествен материал, натрупан през последните десетилетия, възникна необходимостта литературният процес да се свърже с големите съвременни движения на европейската и световната литература и критика, да се изгради цялостна концепция за многовековното ни художествено развитие. След nihilistic-ните крайности в интерпретацията и оценката на някои явления от националната ни литература дойде време за трезва естетическа равностойност, за нови теоретико-исторически обобщения.

Книгата на С. Игов не претендира за фактологически открития. Новото според него „не е толкова в новите явления, колкото в „новите“ очи, с които се гледат нещата“. Това изисква не само да се овладее емпириката на литературния процес, но и да се обогати научноизследователската апаратура, да се преодолее предишната методологическа ограниченост. Авторът, воден от стремежа към задълбочено критико-теоретическо и литературно-историческо познание, pledира за „една богата литературоведска мисъл, оплодена от редица аналитично развити съвременни професионални подходи към литературните явления“. Този факт сам по себе си определя високите изисквания към неговата първа книга.

Текстовете, събрани във „Високо при извора“, визират развоја на литературата ни от началните ѝ проявления в ранното Средновековие до съвременните актуални художествени тенденции и закономерности. Твърде разнородни по тематика, те се различават и в жанрово-стилово отношение. Наред с критико-теоретическите обобщения за някои общи насоки на съвременния литературен процес в книгата се съдържат размисли по повод автори и творби от миналото, в които строгата систематичност на научния анализ отстъпва пред емоционалната

раздвиженост на едно есеистично изложение. Свързва ги преди всичко строгостта на подбора, който трябва да елиминира злободневното, маловажното, бързопреходното в търсенията на автора през изминалите няколко години, за да се открие значимото, същественото в тях. И още нещо — направените констатации, колкото и различни явления да засягат, колкото и да са различни пътищата, по които са достигнати, са подчинени на няколко общи идеи, които преминават от фрагмент във фрагмент и осмислят съвършено разнородни на пръв поглед факти, теми и проблеми. Сам авторът ги формулира в послеслова към книгата: от една страна, идеята за връзката между твореца и националната литература, за отговорността му пред историята и бъдещето; от друга, за единството и приемствеността на старата и новата българска литература. Двете идеи са тясно свързани — но ако първата разкрива способността на критика да види нови неразработени аспекти от индивидуалното проучаване на отделни автори, за да им отреди заслужено място в националната култура, втората идея — за цялостност и приемственост на литературния ни развой, има обобщаващо свързващо значение в книгата. Тя представлява за нас особен интерес, защото обуславя някои интересни критически и литературно-исторически постановки.

Присъствието на старобългарска проблематика във „Високо при извора“ прави особено впечатление. На пръв поглед изненадващи са размислите по проблеми на литературното средновековие в творчеството на един автор, известен със своя жив усет към новобългарската литература и особено към съвременния литературен процес. В същност при разглеждането на националния културен развой като цялостен и неделим те имат същностно, ключово значение. По повод антологията „Старобългарски страници“ С. Игов пише една „модерна апология на нашата стара литература“, която е по същество апология на съвременния подстъп към средновековното ни словесно изкуство. Тази статия става средоточие на основните теми и проблеми, разработени в книгата. В нея, без да оспорва тезата за прекъсваемостта и скокообразното ускорено развитие на литературата ни, критикът се противопоставя на разкъсването ѝ на два самостоятелни, независещи един от друг периоди. Той припомня сложния синкретизъм на средновековната литература, както и идеологическите ѝ функции в системата на феодалното общество, за да да очертае своеобразното ѝ и да отхвърли начините, по които сме я разглеждали досега — като увод към новата, следпиева литература. Тя е документ за историческата съдба и духовните търсения на народа ни, но като литература на абстрактното съдържание решава реалните земни проблеми в идеален мистично-религиозен план. Това налага необходимостта да се „оживеем“ в нейната сп-

пифика, да потърсим присъщата ѝ мяра, за да се открие действителната ѝ стойност в развитието на нашата и световната култура.

Така критикът стига до въпроса за художествеността на средновековното словесно изкуство, който е пряко свързан с диалектиката на художествения образ през различните исторически епохи и напоследък е много актуален в съветската и югославската медиовистика. Характерната метафорично-образна функция на езика в средновековната ни литература е предпоставка за нейната художественост — това е безспорна истина, но тя трябва да се аргументира въз основа на подробни извороведски проучвания и задълбочени формално-съдържателни тълкувания. Сам критикът не би могъл да направи това в една публицистична статия. Вместо това той използва идеята за художествеността като изходна теза за конкретни критически разработки. Така, без да игнорира дейността на Константин-Кирил като дипломат, оратор-polemist и философ, като филолог и преводач, С. Игов се обръща към Кирил поета, за да покаже книжовното му наследство, освободено от присъщата на времето религиозна обвивка, като начало на българските и славянски поетически традиции. Специфичните исторически превръщания на художествения образ водят до интересни сходства между средновековните и съвременните художествени явления. Едва ли е случаен фактът, че статията „Човекът в историята (Старобългарската проблематика у Емилиан Станев)“ е тематичен завършек на „старобългарския“ цикъл в книгата. Защото философско-историческата проза на Е. Станев не само свидетелства колко еднородни са екзистенциалните проблеми на личността през различните времена и епохи, но потвърждава и направените обобщения за благотворното въздействие на средновековното изкуство върху съвременното движение на литературата, за дълбоките връзки между миналото и съвременността в сферата на идейно-художествените търсения. Тази статия има „приложен“ характер, тя е проверка и потвърждение на общите принципи постановки в конкретната литературно-критическа практика.

Обновеният ретроспективен поглед към литературната история е инспириран от еволюцията на съвременната критическа и научна мисъл. На свой ред той оказва благотворно влияние върху проучването на поновите литературни явления (което отново доказва диалектиката на художествените процеси, техните сложни вътрешни взаимодействия). С. Игов е един от малцина млади критици, които проявяват интерес към историята на българската критика. Изхождайки от схващането, че „корените на много днешни литературни черти са в Средновековието“, той призовава да потърсим в старобългарските паметници първите прояви на една спон-

ганна, но закономерно възникнала интерпретационно-оценъчна дейност, която изразява определено литературно самосъзнание и се явява първоизточник на съвременната ни критическа мисъл. Проблемът е аналогичен с проблема за художествеността — съжденията за самата литература битуват през Средновековието в синкретично единство с природонаучни, философски, исторически и т. н. съждения така, както от своя страна научните съждения са неразривно свързани със специфичната предметност и метафоричност на средновековното религиозно мислене, т. е. с елементите на художественост.

Не може да се отрече, че подобни наблюдения са извънредно интересни и могат да послужат като отправна точка за нови литературно-исторически и критико-теоретически проучвания. Но те, както съзнава и авторът, имат хипотетичен характер. И не само защото са нови за нашата литературоведска мисъл и ще се посрещнат с неизбежните уговорки и възражения, но преди всичко защото са поставени в твърде общ публицистичен план, лишени от подробна аргументация. Едва ли трябва да припомняме известното правило за практиката като проверка и критерий за истинност. Студите и есетата, включени във „Високо при извора“, са свързани от мащабна концепция, достойна да вдъхнови и осмисли едно дълголетно критическо дело. Но те са наистина пролог — защото оригиналните инвенции ще останат в сферата на хрумванията, ако не бъдат пообстойно разработени и прецизирани.

В своята първа книга С. Игов поставя и проблеми от новобългарската литература. Той засяга някои върхови проявления на националната ни поезия, но интересите му са свързани предимно с прозата, достигнала особен разцвет през последните десетилетия. Прави впечатление актуалният стремеж да се синтезират идейно-съдържателните аспекти на анализа с наблюдения върху поетиката и стилистиката, да се разкрие сложното взаимодействие между вътрешната развойна логика на художествения факт и обуславящите го външни социално-естетически фактори. Схващането за литературата като развоен процес изправя критика пред необходимостта да постави съвременните художествени явления в контекста на традицията, да проучи генезиса и историческата им съдба. Ето защо във втората половина на книгата е отделено много внимание на проблема за жанровата динамика, за развойните линии на отделни прозаически жанрове. Романът като върхово постижение е поставен във фокуса на критико-теоретическите наблюдения.

Спадането на епическия тонус на нашата проза и масовото разпространение на обединените в цикъл разкази през последните години породиха идеята за жанрообразуващия и жанроподготвящ характер на цикловите цялости. Сред критиците, които застъпват

тезата за цикъла разкази като „израз на движението на съвременната ни проза към нов социален роман, към нови епични синтези“, С. Игов е най-последователният. Той я разработва както в плана на традицията — в статията „Към романа (Йордан Йовков и историята на българския роман)“, така и върху съвременен художествен материал, в интересната студия „Към нов социален роман“. Тясно свързани, тези две статии обобщават безспорното умение на младия автор да формулира новите трансформационно-структурни насоки в литературното съвремие, а така също да осмисли и корени те им в миналото. Те издават благородната амбиция на съвременната ни критика да предусети бъдещите насоки на литературния процес. Но те показват и някои характерни недостатъци на едно несъмнено оригинално литературоведско мислене. Защото критическите прогнози са рисковани, а стремежът да се хвърли мост между жанрообразуващите процеси в миналото и настоящето е довел до отъждествяване на индивидуалното движение към романовия жанр с неговата национална история, до заличаване на границата между съвременните и историческите аспекти на литературния развой. Изхождайки от теорията на Шкловски за „източния“ произход на романа, С. Игов не оразличава до край прехода от сборника новели към обемна, цялостна романова конструкция като многовековен исторически процес, свързан със смяната на два различни принципа на художествено мислене, и еволюцията на индивидуалните епически концепции в условията на съвременното. Съвременното движение през цикъла разкази към романа има друг — онтогенетичен — смисъл. То може да наподобява понякога историческото движение към обемни епически цялости, но не бива да се схваща като „модел на техния генезис въобще“, както твърди С. Игов. Цикълът разкази може да подготви подобно на днешния фрагментарен, синтетичен „микророман“ появата на крупни белетристични платна, но в крайна сметка не води пряко към нови епични синтези. Характерна жанрова формация, той възниква във връзка със съвременните трансформации в поетиката на късия разказ, в резултат от противоречието между ограничените структурно-изобразителни възможности на жанра и усложнената социално-психологическа проблематика.

В есето, откъс от което е приведен в статията „Традиция и литература“, Т. С. Елиот говори за „периода на младостта, който е податлив на влияния“. „Високо при извора“ е свидетелство за формирането на един критик, който се домогва към собствени концепции, преодолявайки разнородни, често и противоречиви въздействия. Ранните контакти със „закъснелия, но не случайно появил се у нас критически импресионизъм“ поставят и сега отпечатък върху стила на критика. Същевременно явен е стремежът

към логическа последователност и (невсякъде постигната) терминологична precisност, присъща на строгото научно изложение. Една цялостна концепция за националния литературен процес изисква солидна методологическа и теоретическа култура. Това обуславя трайния интерес на критика към постиженията на марксистическото и особено на съветското литературознание. То обяснява и присъствието на идеи от модерната западноевропейска естетика и критика. Като изразява съзнание за тяхната ограниченост, С. Игов ги използва, за да обоснове своите тези и критически наблюдения. Но те невини са органично усвоени и осмислени — тогава изглеждат изкуствено привнесени и откриват някои временни увлечения и подражания на младия автор.

В заключение трябва да подчертаем, че „Високо при извора“ е една интересна, съвременно написана книга. Тя изразява наред с нарасналите възможности на нашата млада критика и амбицията ѝ да отговори на изискванията на съвременния художествен процес.

Сабина Беляева

„СТРАНИЦИ ИЗ ИСТОРИЯТА НА СТАРОБЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА“ от БОНЮ СТ. АНГЕЛОВ

Изд. „Наука и изкуство“, 1974, 236 с.

Съвременните български учени пристъпват към широко изследване на старата ни литература. Черпейки от богатия опит на изтъкнати съветски литературоведи като В. П. Адрианова-Перетц, С. Д. Лихачов и други, те излязоха от тесния кръг на историко-филологическото проучване и вече се появяват работи, в които на средновековната ни литература се гледа като на художествено творчество. Същевременно продължават усилията за издирване на нов фактически материал, за неговото систематизиране и издаване.

Научната дейност на проф. Б. Ст. Ангелов сполучливо обединява тези две насоки. Плод на неговия неуморен труд са редица извороведчески публикации: „Из старата българска, руска и сръбска литература“ (кн. I, 1958; кн. II, 1967), „Съвременници на Паясий“ (ч. I, 1963; ч. II, 1964), поредицата „Стари славянски текстове“, печатана в Извещения на Института за литература, и др. Благодарение на него много автори и произведения бяха въведени в научно обръщение. Но той не остана само при факта и неговото коментиране. Появиха се неговии обобщаващи трудове върху ранната възрожденска литература и върху руско-българските книжовни връзки през Средновековието: „В зората на